

SÕNA SAATEKS

Siinne KVÜÕA toimetiste number on neljas väljaanne sarjast „Cultural, Peace and Conflict Studies Series”. Valdavalt eestikeelne artiklikogumik on sündinud paljude autorite koostöona ning keskendub nii erinevate sõja- ja kultuuri(aja)looliste tekstide mõtestamisele kui tänapäeva oskuskeele, tõlgete ja nende terminikasutuse, samuti mitmesuguste tõlgenduslike probleemide eritelule. Autorite seas on keele- ja loodusteadlasi, teolooge ja folkloriste, ajaloolasi ja juriste nii Kaitseväe Ühendatud Õppeasutustest kui Tartu Ülikoolist.

Kogumiku koostamise idee kasvas välja KVÜÕA Kaitseväe keelekeskuse rahvusvahelisest konverentsist „Sõjandusega seotud tekstide tõlkimine ja tõlgendamine” (3.–4. mai 2012). Toonastest ettekannetest sündisid nii mõnedki siin sisalduvad artiklid, ent kaastööd on teinud ka mitmed teised autorid.

Väljaandes sisalduvad kirjatükid heidavad erinevatest vaatenurkadest valgust sellele, kui mitmetahuline roll on sõnal ja tekstil sõjanduses ning sellega seotud valdkondades. Nendele seostele viitab ka pealkiri. Kogumikust leiab tekste, mis aitavad sõna abil avada sõjapidamise kui poliitikavahendi olemust, ent samuti tekste, mis ilmestavad sõna väge nii konfliktide ennetamisel kui vallandamisel.

Inimajaloos on sõna rolli raske üle hinnata. Piibel, üks õhtumaise kultuuri alustekste, rõhutab selgelt sõna olulisust: „Alguses oli Sõna¹ /.../ kõik on tekkinud tema läbi” (Jh 1,1). Nii võib öelda, et sõna on kultuuri läte, sõna on olnud läbi aegade nii loomise kui hävitamise päästik, kätkenud tulevikulootust, ent põhjustanud ka vägivalda ja kaost.

Sõdurid ja sõjavägi, kelle kätte on usaldatud vägivallavahendid, teavad hästi, missugune võim ja tähendus on sõnal. Lahinguväljal antud käsk on sõna, mis on sõdurile seaduseks. Ülema tark, kaalutletud sõna võib innustada ja viia isegi lootusetuna näivas olukorras võiduni. Rumal ja isekas sõna seevastu võib lõhkuda usalduse ning tõugata alluvad hävingusse. Poliitikute tahe – mis väljendub taas sõnades – paneb ka tänapäeva maailmas aluse relvakonfliktidele või siis seab vägivallale piire. Praegusel infosõdade ajastul on sõnast saamas üha tõhusam relv, mis võimaldab vastast kahjustada, teda retooriliste vahenditega demoniseerida ja demoraliseerida. Kummatigi on

¹ Kreekakeelne mõiste *logos* on õigupoolest laiema tähendusväljaga (ka ‘mõte, kõne, väide, arutlus, mõistus, tähendus’ jm). Johannese evangeeliumi alguses on Kristust kujutatud jumaliku loomissõna kehastusena.

sõna relvafunktsiooni tuntud ja kasutatud juba iidsetel aegadel. Sellele leiab tunnistust kas või piiblist, kus [Jumala] sõna on nimetatud „elavaks, tõhusaks ja vahedamaks kui ükski kaheterane mõõk” (Hb 4,12). Taoline käsitus peegeldub muuseas ka keeles, nt vaidluse mõtestamises lahingu või sõjana (nt *sõnasõda* ja *sõnalahingud*, *sõnamõõku ristama* jpt).

Sõna mängib keskset rolli poliitilistes debattides ja demagoogias, sõna võib otsustavalt muuta ajaloo kulgu, luues uut poliitilist reaalsust ja ideoloogilisi tõlgendusi. Inimkonna ajaloost on võimalik leida rohkesti näiteid olukordadest, mil sõnaga suudeti võita rohkemgi kui füüsilise heitluse või relvade jõuga. Just sõjanduses saab ilmsiks sõna kahetine loomus: sõna võib olla konflikti põhjustajaks, ent aidata ka seda lahendada. Sõjapidamine ilma sõnadeta näib vähemalt tänapäeval mõeldamatu: see on põhiinstrument, mille abil ülem väljendab oma kavatsust, kavandab tegevusi ja annab nende elluviimiseks korraldusi, olgu nendeks siis lühikesed käsklused või põhjalikud strateegilised suunised.

Sõdaderohke inimajalugu tunneb rohkelt näiteid sõnadest, mis on viinud vägivalda puhkemiseni. Kristliku õhtumaa jaoks nii kuulsusetult lõppenud verine ristsõdade ajajärk algas 1095. aastal paavst Urbanus II usuliselt ja poliitiliselt sütitavate sõnadega: „Deus lo volt!” (‘Jumal tahab seda!’) Nimetatud juhtlause sai pühale maale suunduvate kristlike sõdalaste sõjahüüuks. Clairvaux’ abt Bernard, keskaja üks suurimaid autoreid ja n-ö vaimuliku sõnarelva suurmeister, oli ühtlasi II ristsõja eestkõneleja ja ristirüütlaste ülistaja. Paavst Innocentius III oli IV ristsõja üks peamisi ideolooge. Sõda lõppes 1204. aastal idakristliku Bütsantsi pealinna Konstantinoopoli hõivamise ja rüüstamisega. 1208. aastal sai sellest „sõnaosavast” paavstist veel ühe ristsõja initsiaator – sedapuhku Lõuna-Prantsusmaal Provance’is, kus elasid Rooma silmis hereetilised albilased. Kui tekkis küsimus, kuidas teha vahet tõelise katoliiklase ja hereetiku vahel, olevat üks selle ristsõja juhtidest, paavsti legaat abt Arnaud Amalric, väidetavalt öelnud: „Caedite eos! Novit enim Dominus qui sunt eius!” (‘Tapke kõik! Küll Jumal omad ära tunneb!’) Need on sõnad, mille hinnaks olid kümned tuhanded süütud inimesed.

Jumala nimel ja jumalikku tahet omatahtsi tõlgendades on alustatud sõdu ning lõkkel puhutud usulisi ja etnilisi konflikte paljude erinevate religioonide vahel, samuti ühe religiooni sees. Nii nagu kristlikud ristsõdijad tapsid Lähis-Idas ja Euroopas teisi kristlasi, keda nad nimetasid hereetikuteks ehk väärusulisteks, nii on ka islamimaailmas toimunud Allahi nimel läbi aegade vennatapusõdasid. Iraanist 16. sajandi alguses suurriigi teinud Saffaviidide impeeriumi rajaja šahh Ismail I oli fanaatiline šiiit, kes kiusas taga ja tappis oma riigis palju hereetilisi sunniite. See oli ka põhjuseks, miks sunniitlik Osmani impeerium alustas sõda Iraaniga. Türgi sultan Selim I, kes paistis

silma eduka väejuhina, alustas 1512. aastal oma poliitilist karjääri sellega, et andis käsu tappa oma riigis 40000 šiiiti. 1514. aastal võttis sõjakas sunniit Selim I ette sõjaretke Saffaviidide (Iraani) impeeriumi vastu. Sõjaretke moto oli „Õige islami kaitseks hereetikute-šiiitide vastu!“. Ikka ja jälle on kokkupõrgete aluseks sõnad ja nende tõlgendused, mis leiavad väljendust näiteks erinevates usutraditsioonides. Sel moel võib sõna tekitada vaenu ja sallimatust, millest kasvab välja konflikt ja leiab aset vägivald, mis omakorda sünnitab sõja ja sellega kaasneva hävingu.

Veel üks näide sõnadest, mis viisid sõjani. Prantsuse-Preisi sõja puhkemise ajendiks 1870. aastal oli kurikuulus Emsi depešš: telegramm, mille saatis üks Preisi diplomaat Preisi peaministrile Otto von Bismarckile ning mis sisaldas Preisi kuninga Wilhlem I ja Prantsuse saadiku vahel peetud läbirääkimiste tulemusi. Bismarck lühendas depešši ja muutis selle sisu nii, et see muutus Prantsusmaa jaoks solvavaks, ning laskis depeši ajakirjanduses avaldada. Nii kutsus ta esile suure diplomaatilise konflikti, mis andis keiser Napoleon III-le ettekäände alustada Preisimaaga sõda. Sellele oligi Bismarck lootnud. Sõda lõppes Prantsusmaa kaotusega. Niisiis võib ka tekstide tõlgendamisel (sh tõlkimisel) ja avaldamisel toimuv – sh otsustamine selle üle, mis on tekstis oluline – kaasa tuua väärmõistmise ja halvemal juhul vallandada konflikti.

Siinses kogumikus on arutletud ka sõna kui olulisima instrumendi üle, mis võimaldab vahendada erinevaid keele- ja kultuuriruume, poliitilisi sõnumeid, ent ka erialasuhtlust. Nagu teiste erialatekstide, nii on ka sõjandus-tekstide tõlkimisel väga oluline tunda keelendite kultuurilist algtähendust, kuid samuti nende filosoofilist ja sõjanduslikku sisu. Jättes mainitud aspektid tähelepanuta, on lihtne teha vigu ning omistada autorile seisukohti, mis nihutavad algteksti tähendust ja võivad muuta selle koguni vastupidiseks.

Sõjanduse oskuskeel on olemuselt konservatiivne, püüeldes ühest küljest suurema terminoloogilise täpsuse ja ühetähenduslikkuse suunas, teisalt hoides kinni harjumuspärasest ja juurdunust, et vältida uuendustega – hüpoteetiliselt? – tekkida võivaid mõistmisraskusi. Samas on sõjanduskeeles ruumi ka kujundlikkusele, mis aitab erialamõisteid paremini edasi anda. Huvitaval kombel on keelekasutuse nendele aspektidele juhtinud tähelepanu ka apostel Paulus, kes oli hästi kursis Rooma sõjaväeeluga ning keeletundlik ja -teadlik autor: „Sest kui pasun teeks ebaselget häält, kes siis hakkaks valmistuma sõjaks? Nõnda ka teie, kui te keelt kasutades ei anna selge tähendusega sõnu, kuidas siis võib mõista, mida räägitakse? Te räägite siis ju tuulde.“ (Pauluse 1. kiri korinlastele 14,8–9)

Miks koosneb see väljaanne peamiselt eestikeelsetest tekstidest? Kas see läbi ei kannata teaduslikkus ja rahvusvahelisus – kaks märksõna, millega sageli tavatsetakse põhjendada võõrkeelsust? Vastuseks olgu toodud üks

tsitaat siinsest kogumikust: „Üleüldise globaliseerumise vaimustuses unustatakse ära emakeelsed sõnad, terminid, isegi mõtted” (Mariina Viia). Nii tekitatakse auvõlg eesti keele ees – peame oma emakeelt hoidma ja arendama seda kõikides teadusvaldkondades, et meil ei oleks üksnes ingliskeelne õigus- ja keeleteadus või saksakeelne usu- ja ajalooteadus. Teadusliku (ka sõjateadusliku!) mõtlemise aluseks on ja jääb siiski emakeel.

Toimetajatena loodame, et see kogumik avardab lugejate silmaringi, teadmisi ja mõtlemist erinevates sõjandusega külgnevates valdkondades (keeleteadus, ajalugu, teoloogia, folkloristika jm) ning aitab mõista sõjandust ehk senisest avaramas kontekstis. Kui need tekstid pakuvad lugejale mõtlemisainet sõna väe ja sõjaväe teemadel ning suunavad senisest enam nägema sõnade, tekstide ja tõlgenduste taha, on raamat ühe oma põhieesmärkidest täitnud. Ütleb ju eesti vanasõnagi: „Sõna vägi on suurem kui sõjavägi”.

Andres Saumets
Vladimir Sazonov